

Ігор ПИСЬМЕННИЙ

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

СИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Надається теоретико-методологічне обґрунтування синергетичних засад публічного управління в умовах суспільних трансформацій.

Ключові слова: синергетика, соціальна система, трансформація, самоорганізація, суспільство, публічне управління.

Игорь Письменный. Синергетические основы публичного управления в условиях общественных трансформаций

Дается теоретико-методологическое обоснование синергетических основ публичного управления в условиях общественных трансформаций.

Ключевые слова: синергетика, социальная система, трансформация, самоорганизация, общество, публичное управление.

Igor Pysmenny. Sinergistical principles of public administration in the conditions of public transformations

The theoretical and methodological argumentation of sinergistical principles of public administration in the conditions of public transformations is given.

Key words: synergetics, social system, transformation, self-organisation, society, public administration.

У концепціях, що пояснюють суть сучасного українського суспільства, найчастіше вживається термін трансформація, який визначається як процес перетворення політичного, економічного, соціокультурного простору. У період трансформації, як правило, порушується стабільність існування соціальної системи, цілісність її компонентів, узгодженість міжелементних зв'язків тощо, після чого ефективність функціонування системи в цілому або погіршується, або покращується. Згідно з теорією систем, для того щоб соціальна система (у нашому випадку – держава) стабільно функціонувала, вона повинна мати єдину мету та ефективну керуючу підсистему – систему публічного управління. При цьому для публічного управління важливо не тільки своєчасно розпізнавати симптоми нестійкості та можливі параметри тенденцій до порядку або хаосу, а й навчитися впливати на нестабільний стан з урахуванням нелінійної динаміки соціальних процесів. Саме тому останнім часом соціосинергетичні підходи до змісту публічного управління все частіше застосовують у своїх дослідженнях В. Агаманчук, В. Бакуменко, В. Білоус, А. Єршов, В. Карпичев, О. Князева, Л. Липовська, Н. Нижник, Л. Мельник, В. Романов, С. Серьогін, Ю. Сурмін, І. Черленяк та інші вчені. Водночас ще дуже багато перспективних питань синергетичної методології пізнання залишаються відкритими, що

актуалізує дану проблематику в аспекті ефективного управління соціальними системами.

Метою даної статті є теоретико-методологічне обґрунтування синергетичних засад публічного управління в умовах суспільних трансформацій.

Механізм публічного управління включає три аспекти. По-перше, це сукупність усталених правил координаційної взаємодії суб'єктів політико-владних відносин, заснованих на співробітництві. По-друге, це володіння відповідними можливостями, ресурсами для вступу суб'єктів у політико-владні відносини. По-третє, політичний механізм публічного управління оцінюється у взаємодії, процесі розробки, прийнятті, реалізації та контролі тих чи інших конкретних політико-владних рішень [1, с. 70]. У сукупності перелічені аспекти свідчать про суб'єкт-суб'єктний характер управлінського впливу на соціальну реальність.

Визнання суб'єктності (аж до індивідуалізації) об'єкта соціального управління зумовлює його величезний самоорганізаційний потенціал, чи то суспільства в цілому, чи окремого індивіда. Відповідно специфічною рисою сучасного соціального управління є єдність управління та самоорганізаційних процесів. З позиції самоорганізаційного бачення соціальних процесів соціальна система, що перебуває під управлінським впливом, – це не просто суб'єкт управління, це партнер у діалозі. Тобто в управлінській системі суб'єкт – об'єкт (суб'єкт) мова йде не про односторонній вплив, а про взаємодію, існування зворотного зв'язку, корегування проектної діяльності управляючої системи, самоорганізаційні, відносно автономні процеси всередині системи, якою управляють [3].

При цьому здійсненню організаційного, цілеспрямованого впливу з боку публічного управління повинно передувати усвідомлення одного з положень синергетичної парадигми, сформульованого О. Князевою і С. Курдюмовим: «Далеко не будь-які структури можливі в даному нелінійному середовищі, а лише суворо визначені. Тільки вони є відносно стійкими, лише вони довго не руйнуються» [6, с. 91] (тут і далі переклад наш. – *І. П.*). Мова йде про аттрактори як відносно сталі стан системи, або певних її елементів, який ніби притягує до себе всю множинність траєкторій системи, що визначаються різними початковими умовами.

Тому надзвичайно важливою є така функція публічного управління, як цілепокладання, яка є основою управлінської діяльності, визначальним фактором здійснення його організуючого та регулюючого впливу на соціум і базовим чинником досягнення відповідної атрактивної цілісності суспільства. У процесі досягнення атрактивної цілісності суспільства система публічного управління формує спільно із соціальними структурами соціальнозначущі цілі, розглядає альтернативні

варіанти цілей та засобів їх досягнення, відмовляється від недостатньо ефективних і незабезпечених достатніми ресурсами заходів, здійснює побудову відповідної організаційної структури в системі «органи публічної влади – суспільство», розподіляє обов'язки, повноваження та відповідальність у цій системі тощо.

В. С. Карпівчев справедливо вважає, що соціальні атрактори можуть бути віднесені до соціально-технологічних механізмів управління, що наповнюють новим технологічним змістом випереджаюче відображення дійсності. Тобто замість погляду на явища, речі та об'єкти, якими вони є, вони описуються в термінах того, якими вони будуть [5]. На наш погляд, такий підхід відкриває шлях до швидкої реалізації синергетичного потенціалу в суспільстві, коли система публічного управління активно впливає на процеси соціальної організації та самоорганізації і цілеспрямовано допомагає ефективно використовувати наявні та приховані ресурси соціуму.

Водночас необхідно наголосити, що в соціальних системах розвиток, як правило, реалізується через інноваційні процеси, у тому числі в публічному управлінні. На наш погляд, впровадження інноваційних технологій соціального управління насамперед пов'язано з використанням синергетичної парадигми, яка забезпечує розуміння суті особистості та будь-якої соціальної групи як самоорганізованих соціальних систем із власними потребами, інтересами, здібностями та можливостями їх задовольнити на основі взаєморозуміння, взаємодії та взаємодопомоги з іншими такими системами. Тобто системі публічного управління необхідно стати органічною компонентою системи публічно-суспільних відносин. Здійснення публічно-суспільної діяльності в єдиному із суспільством енергоінформаційному просторі призведе до появи спільного в системі публічного управління інноваційного поля, що, у свою чергу, забезпечить можливість диференційовано управляти соціальними інноваційними процесами. Загальна спрямованість та синхронність інноваційних процесів у публічно-суспільних відносинах є джерелом резонансного, динамічного й одночасно стійкого розвитку національного суспільства, включаючи систему публічної влади та управління [4, с. 14]. Зрозуміло, що це ідеальна модель, до якої прагне більшість соціальних систем. Фактично будь-яка зміна організаційної складової соціуму є результатом об'єктивних процесів самоорганізації та суб'єктивної управлінської діяльності, яка стимулює або, навпаки, гальмує трансформаційні процеси. Розглядаючи потенціал публічного управління як енергетичну взаємодію адміністративних структур і суспільства, на наш погляд, можна виділити дві взаємопов'язані та взаємообумовлені енергетичні характеристики цього явища:

1) будь-які дії влади та соціуму можна вважати кінетичною енергією суспільства;

2) все те, що є результатом спільних дій суб'єктів та об'єктів управління, можна вважати потенціальною енергією суспільства, яка, у свою чергу, спричиняє нові спільні дії влади та соціуму.

Результуючою кінетичної та потенціальної енергії за синергетичною парадигмою слід вважати нові параметри порядку майбутнього функціонування соціальної системи, тобто вихід системи на атрактор, де система покращує або погіршує якість свого існування, тобто збільшується або зменшується ентропія в ній. Ентропія соціальної системи визначається як ступінь відхилення соціальної системи або її окремої ланки від прийнятого еталонного (очікуваного) стану, яке виявляється в зниженні рівня організації, ефективності функціонування, темпів розвитку системи. Ентропія пов'язана з проявом об'єктивної невизначеності стану соціального середовища, діяльністю людей, помилками в управлінні, недоліками або недовикористанням знань у процесі організації системи. Ентропія соціальної системи – багатопланова. Вона може виявитися в непомірному збільшенні управлінських структур, зростанні бюрократизму, нескінченних та малозмістовних засіданнях, перевірках, стихійності тощо [8, с. 616]. Фактично ентропія є найважливішою динамічною характеристикою соціальних змін, вона вказує на рівень рівноваги або нерівноважності соціальної системи, ступінь наближення до кризових (біфуркаційних) станів. Водночас нерівноважність є необхідною умовою переходу системи з одного якісного стану в інший, при цьому рівень організації системи може як збільшитися, так і зменшитися. Саме тому структури публічного управління мають враховувати, що під час проходження соціальної системи через граничний стан (де можливі сильні наслідки навіть за рахунок слабких флуктуацій) її майбутнє ще достатньо невиразне, і на вибір шляху розвитку впливає велика кількість факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Перед точкою біфуркації атрактор втрачає стійкість, зона його тяжіння звужується, виникає «пауза», і система начебто «коливається» перед вибором остаточного варіанта своєї кардинальної трансформації. При цьому вибір відбувається випадково, але з визначеного набору можливих варіантів і лише за визначених умов. Прикладом таких умов може бути наявність позитивних зворотних зв'язків у системі, які зберігають тенденції до змін того чи іншого параметра системи. Негативні зв'язки, навпаки, протидіють тенденціям зміни вихідного параметра. Тобто за рахунок негативного зворотного зв'язку спонтанно підтримується порядок, що виникає, а завдяки позитивному зворотному зв'язку прогресивні зміни, що виникли в системі, не пригнічуються, а накопичуються та посилюються.

Якщо в стабільному суспільстві переважають процеси, що продукують соціальний порядок за допомогою негативного зворотного зв'язку, то в стані нестійкої рівноваги важливу роль відіграє позитивний зворотний зв'язок, який стимулює флуктуації та здатний викликати

резонансні ефекти. Так, реакція соціуму на соціальні відхилення, що в стабільний період мали для нього другорядне значення, в нестабільній ситуації значно посилюється.

Таким чином, організаційні та самоорганізаційні процеси в соціальній системі, маючи цілеспрямований характер, відбуваються на основі постійного компромісу між негативними та позитивними зворотними зв'язками та реалізуються шляхом структурних змін, посиленням нерівноважності та виходом системи на новий рівень розвитку. За визначенням С. А. Сибирякова, мистецтво синергетичного управління полягає в тому, щоб знайти оптимальне поєднання позитивних і негативних зворотних зв'язків. Тоді соціум здатен забезпечити стабільність і творчу інноваційну самоорганізацію [7]. Відповідно зростає роль кожного окремого керівника в системі публічного управління, який, знаючи закони самоорганізації, «може свідомо ввести в середовище відповідну флуктуацію», якщо можна так висловитися, «уколотити середовище в потрібних місцях» і тим самим спрямувати рух системи. Але спрямувати, знову ж, не куди завгодно, а відповідно до потенційних можливостей самого середовища [2, с. 319].

Флуктуаційний механізм появи нової якості обумовлює пульсуючий режим переходу системи до нового стану – атрактора. Нові інноваційні елементи та структури повинні досягнути у своєму розвитку відповідного функціонального стану, після чого їх життєздатність та подальше зростання можна вважати забезпеченими. В іншому випадку відбувається розпад або загибель системи. Таким чином, запускається процес, який називають нуклеацією. Структурогенез та встановлення нового режиму функціонування системи відбувається в тому випадку, якщо буде сформована корпоративна поведінка інноваторів і вона стане панівною, охоплюючи більшу частину системи. Під корпорацією в даному випадку слід розуміти процеси об'єднання, синтезу, в результаті яких відбувається становлення єдиної структури загального режиму функціонування [9, с. 240 – 241]. Очевидно, що такий синергетичний перехід здатна здійснити тільки система публічного управління з необхідним рівнем різноманітності.

Синергетичний перехід системи до якісно нового стану можна зобразити графічно (рисунок).

Як видно з наведеної схеми, існує чотири перехідні етапи (позначені стрілками) від попереднього стану до наступного, на кожному з яких можна виділити перелік основних завдань публічного управління:

1. Контроль за параметрами нерівноважності та рівнем соціальної ентропії:

– формування ієрархічних структур з новими функціями, спрямованими на сприйняття слабких та/або випадкових сигналів і змін, що відбуваються в суспільстві;

Теоретико-методологічна схема синергетичного переходу системи до якісно нового стану

– моніторинг рівня задоволення суспільних потреб, що постійно зростають, та збалансованості інтересів елементів соціальної системи;

– аналіз рівня збалансованості взаємообміну ресурсами соціальної системи із зовнішнім середовищем.

2. Створення або допомога у створенні зон нуклеації (цілеорієнтованих підсистем з ознаками нової якості):

– розробка та реалізація загальнонаціональної мети та пріоритетів суспільного розвитку;

– виявлення виникаючих у суспільстві флуктуацій та їх диференціація за конструктивною або деструктивною спрямованістю щодо визначених суспільних цілей та пріоритетів;

– всебічна підтримка соціальних суб'єктів, що забезпечують перехід на потрібний атрактор;

– своєчасна протидія зростанню антицільових підсистем або їх переорієнтація на загальносуспільні завдання.

3. Активна дія синтезуючої структурно-функціональної синхронізації підсистем різних ієрархічних рівнів та формування їх корпоративної поведінки:

– спрямування енергії потенційно та реально дезорганізуючих процесів, які виникають стихійно, у русло соціально-конструктивних інновацій;

– стимулювання розвитку корпоративних підсистем до досягнення ними критичного рівня, після чого вони набувають здатності до незворотного саморозвитку;

– фіксація інноваційних соціально-значущих параметрів порядку, що виникають у процесі соціальної самоорганізації в законодавчих нормах та функціях структур органів публічної влади.

4. Комбінований вплив на суспільство, що зумовлює виникнення нової організаційної цілісності та забезпечення необхідної різноманітності системи публічного управління:

– моніторинг ризиків генерування руйнівних для суспільства флуктуацій у відповідь на інноваційні виклики з метою недопущення процесів, що можуть викликати незворотні негативні зміни;

– випереджаюча трансформація органів публічної влади з метою попередження розбалансування їх діяльності з суспільними відносинами, що інноваційно трансформуються;

– сприяння громадянам та їх суспільним організаціям в освоєнні соціально-конструктивних інновацій;

– нормативно-правове регулювання та контроль щодо збереження в суспільстві балансу мінливості та стійкості, традицій і новацій, рівня відкритості системи та здатність до обміну інформацією, ресурсами із зовнішнім світом.

З усього вищевикладеного зрозуміло, що рівень різноманітності системи публічного управління є визначальним фактором для її впливу на соціальні процеси. Адже фактично різноманітність являє собою потенційні можливості системи публічного управління стримувати небажані соціальні процеси та розвивати бажані за допомогою гармонійного поєднання позитивного та негативного зворотного зв'язку. При цьому будь-яке відносно стабільне становище соціальної системи публічна влада має розглядати як тимчасове в еволюційному процесі і завжди бути готовою до управління соціальною ентропією.

Таким чином, ефективність системи публічного управління полягає в здатності цієї системи до виявлення та всебічного й об'єктивного аналізу всіх можливих у даному середовищі альтернативних варіантів розвитку, спрямуванні соціальної системи саме на прогресивний шлях розвитку (узгоджений із власними еволюційними тенденціями суспільного розвитку), а також розробці та практичному впровадженні ефективних заходів задля досягнення поставлених цілей, спрямованих на задоволення суспільних потреб.

Список використаних джерел

1. **Волох О. В.** Самоуправление в системе публичного управления в России: синергетический подход / О. В. Волох, Е. В. Безвиконная. – М. : Логос, 2010. – 328 с.

2. **Державна** кадрова політика: теоретико-методологічне забезпечення : монографія / авт. кол. : В. М. Олуйко, В. М. Рижих, І. Г. Сурай [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Олуйка. – К. : Вид-во НАДУ, 2008. – 420 с.

3. **Ершов А. Н.** Самоорганизационный потенциал социального управления / А. Н. Ершов. – Режим доступа : www.lib.socio.msu.ru.

4. **Инновационная** подготовка кадров государственной службы / под общ. ред. В. Л. Романова, Л. А. Василенко. – М. : Изд-во РАГС, 2008. – 140 с.

5. **Карпичев В. С.** Социальное управление в контексте

социосинергетического знания / В. С. Карпичев. – Режим доступа : www.spkurdyumov.narod.ru/D26Opryatnaya.htm.

6. **Князева Е. Н.** Интуиция как самодостраивание / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопр. философии. –1994. – № 2. – С. 76 – 92.

7. **Сибиряков С. А.** Анализ украинского общества в период трансформации в контексте социальной синергетики и фактора политической культуры элиты / С. А. Сибиряков. – Режим доступа : www.russian.kiev.ua.

8. **Теория** управления: социально-технологический подход : энцикл. слов. / под ред. В. Н. Иванова, В. И. Патрушева ; Акад. наук соц. технологий и мест. самоуправления. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Муницип. мир, 2004. – 672 с.

9. **Энциклопедия** государственного управления в России : в 2 т. Т. 2 / под общ. ред. В. К. Егорова ; отв. ред. И. Н. Барциц. – М. : Изд-во РАГС, 2008. – 520 с.

Надійшла до редколегії 03.08.11